

Voor John

Christina

22 juli 1884 - 2 april 1943

© Michèle van Hofwegen, FSB, 2022

Het levensverhaal van Christina Bachrach - Eijsman

INHOUDSOPGAVE	blz 1
HOOFDSTUK 1 - Familieleven	blz 2
HOOFDSTUK 2 - Oorlog en vervolging	blz 9
HOOFDSTUK 3 - Ondergedoken en verraden	blz 22
HOOFDSTUK 4 - Sobibor	blz 32
HOOFDSTUK 5 - Nasleep	blz 37
HOOFDSTUK 6 - Naschrift	blz 41
BRONNEN EN FOTO'S	blz 43

Christina Bachrach - Eijsman

HOOFDSTUK 1 - Familieleven

Christina Eijsman wordt geboren in Arnhem op 22 juli 1884. Ze is de dochter van Benjamin Eijsman (* 14-06-1857 - † 18-12-1930) en Elisabeth Bos (* 03-10-1859 - † 19-06-1938). Benjamin en Elisabeth hebben tien kinderen, waarvan baby Frederika al binnen een jaar na haar geboorte sterft. Van alle kinderen zullen alleen Mozes, Rosa en Simon de oorlog overleven.

Christina trouwt in 1915 met David Bachrach (09-02-1885). David is oorspronkelijk knopenmaker.

David wordt actief in de arbeidersbeweging. Hij komt op voor de mensen die bij de Enka in de spinnerij werken.

De Enka is eigenlijk de NK (Nederlandse Kunstzijdefabriek), uitgesproken als en-ka. De fabriek wordt in 1913 in Arnhem opgericht. In 1922 komt er een vestiging in Ede bij. Die vestiging is in 1928 de grootste fabriek van Nederland.

Werken in de spinnerij van de Enka is ongezond. De arbeiders en arbeidsters moeten met de hand draden trekken uit zuurbaden. Ze maken lange dagen.

Ook wordt David lid van de SDAP (Sociaal Democratische Arbeiders Partij). Deze partij wordt in 1894 opgericht en zit sinds 1897 in de Tweede Kamer.

De partij is nauw verbonden met dagblad Het Volk (1900), de vakbond NVV (Nederlands Verbond van Vakverenigingen) uit 1906, de omroepvereniging VARA (Vereeniging van Arbeiders Radio Amateurs) uit 1925 en de Arbeiderspers (1929). David gaat bij de SDAP aan de slag bij de afdeling Propaganda (we zouden nu zeggen de afdeling PR - Public Relations).

David zit in allerlei verenigingsbesturen en strijdt als echte socialist voor betere omstandigheden voor de arbeidersklasse. Want onder de eenvoudige arbeiders zijn veel Joden, die in Arnhem niet zo goed georganiseerd zijn als bijvoorbeeld in Amsterdam.

David is bewust geheelonthouder. Want hij ziet dat alcoholgebruik in veel arbeidersgezinnen tot grote problemen leidt.

Een belangrijke functie die David vervult is die van voorzitter van de P.A.S. in Arnhem. P.A.S. staat voor Plaatselijk Arbeids-Secretariaat, een lokale afdeling van het Nationaal Arbeids-Secretariaat (N.A.S.).

Het Nationaal Arbeids-Secretariaat (N.A.S.) en de Nederlandse vakbeweging

Het Nationaal Arbeids-Secretariaat (N.A.S.) is een zogenaamde koepelorganisatie, een samenwerkingsverband, een vereniging van allerlei verenigingen.

Eind 1800 ontstaan er door de industrialisatie en het kapitalisme steeds grotere tegenstellingen tussen de arbeiders en de werkgevers. Geld verdienen lijkt belangrijker te zijn dan het welzijn van degenen die dit geld verdienen mogelijk maken. Arbeiders komen hier tegen in opstand, ze gaan zich organiseren in allerlei vakbonden en leggen soms het werk neer om hun eisen kracht bij te zetten.

De vakbonden zijn verenigingen van beroepsgroepen: timmerlieden, typografen, borstelmakers, diamantbewerkers, sigarenmakers, bakkersgezellen, havenwerkers, enz. enz. Allemaal hebben ze hun eigen kleine vakbond. Erg versnipperd dus, waardoor het moeilijk is een vuist te maken.

In 1871 wordt het **Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond (ANWV)** opgericht. Deze bond is puur voor verbetering van arbeidsomstandigheden, en wil niks te maken hebben met socialisme of klassenstrijd.

In 1893 wordt het **Nationaal Arbeids-Secretariaat (N.A.S.)** opgericht. Dit is de eerste echte Nederlandse vakcentrale, een samenwerkingsverband van meerdere vakbonden. Het N.A.S. wil onafhankelijk zijn en dus niet verbonden aan politieke partijen of geloofsrichtingen. Dat blijkt erg lastig, omdat de losse vakbonden die lid zijn van het N.A.S. vaak wel dergelijke banden hebben. De gewenste eensgezindheid blijkt ver te zoeken.

Binnen de verschillende vakbonden ontstaan twee stromingen. De socialistische stroming wil betere wetgeving voor de arbeiders realiseren door gebruik te maken van het politieke systeem. De anarchistische stroming verwacht niet veel van het politieke systeem en wil volledige vrijheid voor arbeiders zonder dwang of regels.

De kerken zijn zowel tegen het socialisme als tegen het anarchisme, en onderling staan de katholieken en de protestanten ook nog eens lijnrecht tegenover elkaar.

In deze chaos kiest het N.A.S. voor het anarchisme. Enthousiast wordt letterlijk elke staking gesteund.

Als tegenhanger wordt in 1906 het **Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen (NVV)** opgericht. De eerste voorzitter is Henri Polak. Het NVV is socialistisch, maar wil onafhankelijk zijn. Dat lukt maar ten dele. Als in 1909 het **Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV)** en het **Rooms-Katholiek Vakbureau (RKV)** worden opgericht, is de verzuiling die voor Nederland in die jaren zo kenmerkend is ook binnen de vakbeweging een feit.

Het N.A.S. begint met zo'n 13.000 leden. Pas in 1901 lukt het om een eigen maandblad uit te geven, '**Het Correspondentieblad**'. In 1905 wordt dit het weekblad '**De Arbeid**'.

Het N.A.S. blijft radicaal en is vooral gericht op de klassenstrijd. Sociale wetgeving komt op de tweede plaats. Hierdoor willen veel vakverenigingen geen lid worden.

Het ledental schommelt fors: in 1896 is het gestegen tot 18.700, maar in 1909 gedaald tot 3400! Tijdens de Eerste Wereldoorlog groeit het N.A.S. sterk, in 1920 is het ledental weer gestegen tot 51.570. Op het moment dat in 1940 het N.A.S. door de Duitse bezetter wordt verboden zijn er nog 10.000 leden.

Het N.A.S. kent in het land meerdere lokale afdelingen: Plaatselijk Arbeids-Secretariaat (P.A.S.). Ook Arnhem heeft een P.A.S.

Leden van het Nationaal Arbeids-Secretariaat tijdens een bondsdag in 1930 voor Muis Sacrum in Arnhem. Dit is een jaar na het overlijden van David Bachrach. De meesten op de foto zullen hem goed gekend hebben.

David is een gedreven voorzitter met een sterke eigen mening en een heftig temperament. Een kort lontje zouden we nu zeggen.... Daardoor ontstaan er stevige meningsverschillen. Maar achteraf blijkt David het

toch vaak bij het rechte eind te hebben. David werkt hard en is naast zijn functie van voorzitter van de P.A.S. Arnhem ook leider van de jeugdgroep "Ontwaakt" en regisseur van een jeugdtoneelgezelschap. Hij bouwt eigenhandig mee aan het toneel in het P.A.S. gebouw. Ook is hij penningmeester van de exploitatiecommissie van het P.A.S. gebouw.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG ZATERDAG 9 NOVEMBER 1958 No. 48

DE ARBEID

WAAK

ORGGAAN VAN HET N.A.S.

REDACTIE: TH. J. DISSEL EN H. DANCEVLEET
ADMINISTRATIE: IT - AMSTERDAM, TEL. 5333, 5343, 5353

OFFICIEEL

In de vooravond van het N.A.S. wordt ingesproken door H. D. DISSEL, voorzitter van de redactie. Hij spreekt over de toekomst van de partij, de rol van de partij in de maatschappij, de rol van de partij in de strijd tegen de imperialisme, de rol van de partij in de strijd tegen de imperialisme, de rol van de partij in de strijd tegen de imperialisme.

Redactionele Kanttekening

De redactie van het N.A.S. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de inhoud van de artikelen die in deze uitgave worden afgedrukt. De redactie aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de inhoud van de artikelen die in deze uitgave worden afgedrukt.

De strijdtaktiek der Vaibeweging.

De strijdtaktiek der Vaibeweging is een taktiek die is ontwikkeld door de Vaibeweging. Het is een taktiek die is ontwikkeld door de Vaibeweging. Het is een taktiek die is ontwikkeld door de Vaibeweging.

Het plaatseing overlijpen van kamernad D. Bachrach.

Het plaatseing overlijpen van kamernad D. Bachrach is een artikel dat is geschreven door D. Bachrach. Het is een artikel dat is geschreven door D. Bachrach.

12 November naar Bellevue Op tegen den Woeker !!

Al met al is David een druk en veelzijdig man.

Christina en David krijgen vier kinderen: Simon (1916), Maurits (1917), Benjamin (1921) en Hannah (1924). Zij gaan wonen op de Atjehstraan 12.

Na 14 jaar huwelijk overlijdt David onverwacht op 3 november 1929 op 44-jarige leeftijd. Een hartstilstand. Wellicht is zijn tomeloze inzet voor de maatschappij hem fataal geworden.

Christina blijft achter zonder inkomen en met vier kinderen.

In het weekblad *'De Arbeid'* verschijnt op de voorpagina een groot artikel, gewijd aan het plotselinge overlijden van kameraad D. Bachrach. Zijn vele activiteiten en kwaliteiten worden opgesomd. Zijn overlijden is een groot verlies voor de P.A.S. en voor zijn gezin.

De heer Jagers schrijft in het stuk: *"Het grootste verlies treft echter zijn gezin ... dat nu door zijn dood misschien zeer veel ellende tegemoet gaat. Wij willen althans hopen, dat dit niet zoo zal zijn. Maar wat zijn woorden? Niets dan ijdele klanken. ..."* De heer Jagers blijkt een vooruitziende blik te hebben, want Christina gaat met haar kinderen een zware tijd tegemoet.

De opperrabbijn bepaalt na het overlijden van David wat er gaat gebeuren met Christina en haar kinderen.

Het Joods armenbestuur geeft Christina geld om de twee jongste kinderen (Hannah van 5 jaar en Benjamin van 8 jaar) thuis op te voeden. Het armenbestuur wil wel weten of dat geld echt nodig is en goed gebruikt wordt. Daarvoor komen ze regelmatig in huis controleren. Christina vindt dat heel vernederend en is dan een aantal dagen volledig uit haar doen.

Christina neemt ook

kostgangers in huis zodat ze wat extra geld heeft. Het zijn meisjes die werken bij de ENKA-fabriek.

De twee oudste kinderen (Simon van 13 jaar en Maurits van 11 jaar) moeten naar een Joods weeshuis in Utrecht. Moeder heeft zelf geen geld om hen regelmatig te kunnen bezoeken. Af en toe krijgt zij hiervoor wat extra geld van het armenbestuur.

Er is in het familiearchief een krantenfoto bewaard gebleven waarop Simon (1), Alijda (de verloofde van Simon, 2), Hannah (3) en Christina (4), te zien zijn. Het is een bijeenkomst van de Arnhemse bakkerij Werkmansbelang. De foto zal waarschijnlijk ergens in 1939 of 1940 genomen zijn.

Deze bakkerij staat in de wijk Klarendal aan de Rosendaalsestraat 117 (op de hoek met de Neerlandstuinstraat). De bakkerij wordt daar in 1891 gevestigd als “De Coöperatieve Broodbakkerij en Verbruiksvereniging Werkmansbelang”.

Het is dus een coöperatie: Een bakkerij die door de arbeiders gezamenlijk is opgezet. Zo hopen ze iets te kunnen doen tegen de uitbuiting van de

arbeidersklasse, die dan heel gewoon is. Lage lonen, hoge prijzen en slechte kwaliteit van het eten. Als lid van de coöperatie kun je tegen redelijke prijzen het brood kopen.

Het ideaal pakt helaas vaak niet zo uit als het bedoeld is.

Begin 1900 zijn bij de bakkerij Werkmansbelang de lonen laag (11 tot 16 gulden per week).

Bij ziekte wordt er niet, of slechts de helft uitbetaald.

Werkweken van 80 of 90 uur zijn heel gewoon, bij drukte tijdens de feestdagen wordt er 20 tot 22 uur achter elkaar doorgewerkt.

De lunchpauze is anderhalf uur.

Eens in de vijf weken hebben de arbeiders een vrije zondag. En dat is nog gunstig, er zijn bakkerijen waar het personeel maar 2 tot 4 vrije dagen per jaar heeft!

In de jaren '30 wordt dit wel beter, maar pas na de oorlog komt er een minimum loon dat voldoet aan de landelijke normen.

Op de foto's is het gebouw aan de Rosendaalsestraat 117 te zien. Beneden wordt gebakken, boven is de opslag van de grondstoffen zoals meel, bloem, gist, boter, melk, rozijnen etc.

Er komen ook vestigingen van Werkmansbelang in andere plaatsen, zoals in 1907 in Oosterbeek aan de Wilhelminastraat 19.

De coöperatie Werkmansbelang zal na de oorlog uitgroeien tot de supermarktketen COOP. Deze wordt in 2021 uiteindelijk gefuseerd met de PLUS supermarkten.

De broodbakkerij Werkmansbelang aan de Rosendaalsestraat 117 ligt bijna letterlijk om de hoek van waar Christina met haar kinderen woont aan de Atjehstraat 12.

Aangezien het gezin aanwezig is op een variëte avond voor leden van de coöperatie, moeten haast één of meerdere leden van het gezin gewerkt hebben in de bakkerij.

Het is niet onlogisch dat het armenbestuur daar een werkplek heeft geregeld voor Benjamin (dan 18 of 19 jaar oud) en/of Hannah (dan 15 of 16 jaar oud). Het gezin kan dan in eigen inkomsten gaan voorzien en is niet meer afhankelijk van het armenbestuur. Mogelijk heeft ook Simon daar gewerkt.

De Coöperatie „Werkmansbelang” heeft Vrijdag, Maandag en Dinsdag j voor haar leden variété-avonden gegeven, waaraan de bekende zanger en Van Lier hun medewerking verleenden. Een kijkje in de zaal van de Tivoli, waar de zeer druk bezochte avonden werden gegeven.

HOOFDSTUK 2 - Oorlog en vervolging

De Duitse bezetting

Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger zonder waarschuwing Nederland binnen. Nog diezelfde dag nemen zij Arnhem in. Na vijf dagen strijd moet Nederland capituleren. De bezetting begint, het land zal vijf jaar gebukt gaan onder het wrede en meedogenloze nazi-regime.

De maatregelen tegen de Joden in Nederland veranderen het leven drastisch, ook in Arnhem. In 1941 beginnen de Duitsers met de eerste razzia's op Joden in Amsterdam (februari en juni) en Twente (september). Die razzia's zijn nog incidenteel en een strafmaatregel als reactie op daden van verzet.

De arrestatie van Hartog Eijsman, de broer van Christina

Op 7 en 8 oktober 1941 vindt er een onverwachte razzia plaats in Gelderland. Er worden 70 Joodse mannen vanuit Arnhem op transport gezet naar het concentratiekamp Mauthausen. Eén van hen is Hartog Eijsman, de twaalf jaar jongere broer van Christina. Hij komt op 11 oktober 1941 aan in Mauthausen, op 20 oktober 1941 is hij dood. Hartog is dan net 45 jaar oud. De familie krijgt bericht van zijn overlijden, de doodsoorzaak zou een maagperforatie zijn. De werkelijke reden wordt niet vermeld. Dat is gewoon mishandeling, uitputting, moord.

De Duitsers sturen in het begin van de Jodenvervolging nog bewust de berichten van overlijden aan de achterblijvende familie om hen te intimideren. De Duitsers hopen dat door deze berichten van overlijden de Joodse bevolking bang zal worden. De

boodschap is dat je niet in verzet moet komen en braaf alle bevelen moet opvolgen om niet hetzelfde lot te ondergaan.

Anti-Joodse maatregelen

In april 1941 wordt voor iedere Nederlander van 15 jaar of ouder een persoonsbewijs verplicht gesteld. Je moet je daarmee altijd en overal kunnen legitimeren. Vanaf januari 1942 staat in dit persoonsbewijs voor alle Joodse Nederlanders een zwarte J gestempeld.

Om de Joden op straat direct te kunnen herkennen moeten ze vanaf 3 mei 1942 een gele ster op hun kleding dragen. Op het niet-dragen van de ster staat een gevangenisstraf van zes maanden en/of een geldboete van duizend gulden. Een ster kost 4 cent, dat moeten de Joden zelf betalen. En per vier sterren moet één distributiebon ("textielpunt") worden ingeleverd. Deze gele sterren worden in textielfabriek "De Nijverheid" in Enschede geproduceerd. In totaal worden er 569.355 sterren gemaakt.

Omdat de Joden een ster moeten dragen wordt het eenvoudig om ze te weren uit het dagelijkse leven. Ze mogen niet meer in openbare gebouwen, parken, zwembaden, winkels, scholen enz. enz. komen.

Gedwongen tewerkstelling van Simon, Maurits en Benjamin Bachrach, de zonen van Christina

In september 1942 worden de drie zonen (Simon, Maurits en Benjamin) van Christina opgeroepen voor gedwongen tewerkstelling. Uiteindelijk komen ze in Westerbork terecht. Alijda Jacobs, de bekende verzetsvrouw, is de verloofde van Simon Bachrach. Zij komt er achter waar Simon en zijn broers zich bevinden. Vervolgens weet zij eerst op 10 oktober 1942 Simon uit het kamp te smokkelen, en daarna op 13 oktober ook Maurits en Benjamin.

Alijda slaagt er in om in totaal negen mensen uit Kamp Westerbork te laten ontsnappen.

De broers duiken onder in de omgeving van Raalte. Bij een razzia op 14 oktober 1944 probeert Maurits te ontsnappen. Hij wordt op de vlucht doodgeschoten, 26 jaar oud. Simon en Benjamin weten de oorlog te overleven.

De razzia van 10 december 1942

Eind 1942 zal worden overgegaan op grote, goed geplande deportaties. Volgens de Duitsers gaat het om 'werkverruiming': de Joden moeten in Duitsland aan het werk (dwangarbeid).

Om dit in Arnhem voor te bereiden krijgt de politie opdracht om een alfabetische lijst samen te stellen van alle Joodse inwoners met hun woonadressen.

De opdracht is afkomstig van de Oostenrijker Hanns Albin Rauter. Rauter is gedurende de bezettingstijd aangesteld als de “höhere SS- und Polizeiführer” en “Generalkommissar für das Sicherheitswesen” in Nederland. Hij is dus de hoogste commandant van de SS, de politie en de veiligheidsdiensten. Zijn directe bazen zijn Rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart (een Oostenrijkse nazi die door Hitler is benoemd als zijn hoogste vertegenwoordiger in Nederland) en de meedogenloze Duitse SS-leider Heinrich Himmler.

De lijst van Joodse inwoners wordt rond juli 1942 door drie Arnhemse rechercheurs opgesteld. De informatie voor deze lijsten komt grotendeels uit het gemeentearchief van Arnhem. Maar ook zal er gebruik gemaakt zijn van gegevens die door de Joodse Raad¹ zijn verstrekt.

Op 10 december om 21.00 uur in de avond start dan de grote operatie om al deze Joden in één keer gevangen te nemen.

Het is een gezamenlijke actie van de Sicherheitsdienst (SD), de Sturmabteilung (SA) van de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP), 70 man van de politie van Arnhem en leden van de Marechaussee in Arnhem onder commando van overste der Marechaussee Jacob Eduard Feenstra.

In het hierachter bijgevoegde “Merkblatt” staan alle details van deze actie. Dit Merkblatt is vermoedelijk opgesteld door de Duitse Sturmführer Willy Bühe, bij de Sicherheitsdienst (SD) in Arnhem aangesteld als Judensachbearbeiter voor de provincie Gelderland.

Het is de bedoeling dat agenten langs de 581 adressen van deze lijst gaan om de bewoners daar te arresteren. Dat zullen dan in totaal 959 Joodse inwoners zijn.

Alle Joden dienen opgepakt te worden, ongeacht hun leeftijd. Ook zieke Joden zullen worden gearresteerd, maar zij worden overgebracht naar een aparte locatie.

Alleen Joden die kunnen aantonen dat ze voor de Duitse oorlogsindustrie werkzaam zijn en daarvoor een stempel in hun persoonsbewijs hebben van de Zentralstelle für Judische Auswanderung Amsterdam² mogen in hun huis blijven.

Joden die een stempel hebben van de Joodse Raad dat aangeeft dat ze vrijgesteld zijn van deportatie, moeten gewoon gearresteerd worden. Het stempel geldt niet meer. Dat zijn er in Arnhem ongeveer 110.

Joden die getrouwd zijn met een niet-Joodse Nederlander zullen niet worden opgepakt.

Willy Bühe
Judensachbearbeiter
Gelderland

¹ De Joodse Raad wordt in opdracht van de Duitse bezetter in februari 1941 opgericht. De raad vormt het bestuur van de Joodse gemeenschap. Eerst alleen voor Amsterdam, vanaf oktober 1941 voor heel Nederland. Maar eigenlijk is de raad gewoon een doorgeefluik van alle anti-Joodse maatregelen.

Medewerkers van de Joodse Raad worden aanvankelijk vrijgesteld van deportatie. Dat is te zien aan een speciaal stempel in het persoonsbewijs. Dat wordt het ‘Sperr-stempel’ genoemd en komt naast het bestaande Jodenstempel (een letter ‘J’) te staan. Dit stempel is erg gewild, maar de Duitsers staan er maar een beperkt aantal toe. Aanvankelijk 17.500, later teruggebracht tot 14.000, weer later tot 7000. Zo’n stempel levert dus maar relatieve bescherming op, want het kan zo maar vervallen verklaard worden.

Aangezien het bij de rechercheurs bekend is dat er ongeveer 110 “Sperr-stempels” in Arnhem zijn uitgegeven (die niet meer geldig zijn), lijkt het er op dat voor het opstellen van de lijsten ook gegevens van de Joodse Raad zijn gebruikt.

Als in september 1943 ook het bestuur van de Joodse Raad naar Westerbork wordt afgevoerd, houdt de raad op te bestaan.

² De Zentralstelle für Judische Auswanderung Amsterdam (Centraal bureau voor Joodse emigratie) is een door de Duitsers opgerichte organisatie om de deportatie van de Joden naar kampen in Duitsland en Polen voor te bereiden en te begeleiden. De organisatie staat onder leiding van Willy Lages en is gevestigd aan het Adama van Scheltemaplein, tegenover de Sicherheitspolizei und SD in de Euterpestraat in Amsterdam.

Alle opgepakte Joden zullen naar Westerbork worden gebracht. Nauwkeurig is omschreven wat ze mogen meenemen: Een koffer met wat kleding, beddengoed, eetgerei en voor drie dagen eten. Hun huizen zullen worden verzegeld, gas en water afgesloten. De sleutels worden door de politie in bewaring genomen.

Merkblatt.

Auf Anordnung des Herrn Reichskommissars für die besetzten niederländischen Gebiete sind sämtliche in Arnheim wohnhaften Juden zu evakuieren. Aus diesem Grunde findet am 10.12.42 eine grössere Aktion statt, an der sämtliche verfügbaren Kräfte des SD, der SA der NSDAP, die niederländische Polizei Arnheim und der Marechaussee, teilzunehmen haben. Die Aktion beginnt am 10.12.42 schlagartig um 21,00 Uhr.

Zu erfassen sind:

1. Alle Juden ohne Rücksicht auf das Alter.
2. Kranke Juden sind zu erfassen und werden in einem besonderen Hause untergebracht. Hierüber erfolgt nähere Anweisung.
3. Juden, deren Personalausweis mit einem von der Zentralstelle für jüdische Auswanderung Amsterdam ausgestellten Sperrstempel versehen ist und für die Wehrmacht oder Rüstungsinspektion tätig sind (dieses ist die einzige Ausnahme), können in ihren Wohnungen verbleiben. Der Jude hat sich aber sofort auf der Sammelstelle zu melden. Für den jud. Bat sind für Arnheim etwa 110 Sperrstempel ausgegeben worden; auch diese Juden sind mit ihren Familien zu erfassen und der Sammelstelle zuzuführen.
4. Juden, die in einer Mischehe leben sind nicht zu erfassen. In diesen Fällen erfolgt eine besondere Regelung.
5. Ausländische Juden, müssen ebenfalls überstellt werden.

Eine Ausnahme bilden die Juden folgender Staatsangehörig-
keiten:

Argentinien,
Dänemark,
Italien,
Schweden,
Schweiz,
Spanien und
Türkei.

Für den Transport nach Westerbork sind die zu erfassenden Juden nach Möglichkeit mit nachstehenden Sachen auszurüsten:

1 Koffer oder Rucksack mit folgenden Ausrüstungsgegenständen :

1 Paar derbe Arbeitsstiefel,

2 Paar Socken,

2 Hemden,

2 Unterhosen,

1 Arbeitsanzug,

2 Wolldecken,

2 Garnituren Bettzeug (Bezüge mit Laken)

1 Essnapf,

1 Trinkbecher,

1 Löffel,

1 Pullover

Marschverpflegung für 3 Tage .

Jüdische Wohnungen.

Die Wohnungen sind beim Verlassen ordnungsmäßig zu versiegeln. Vorher ist Gas und Wasser abzuschliessen. Die Schlüssel zu den Wohnungen verbleiben bei der Polizei der jeweiligen Gemeinde.

Wertsachen und Wertpapiere sind den Juden zu belassen mit der Anweisung, diese beim Eintreffen im Lager Westerbork sofort zu übergeben.

Tijdens de actie worden 271 adressen daadwerkelijk gecontroleerd. Een deel van de lijsten die hiervoor door de politie worden gebruikt is bewaard gebleven in het Gelders Archief. Het document heeft de titel ADRESSEN ALWAAR JODEN WOONACHTIG ZIJN .

Op de lijsten staan in potlood cijfers van 1 t/m 10. Dat zijn de 10 wijken waarin Arnhem voor deze actie is ingedeeld. Elke wijk heeft een eigen verzamelpunt. Vaak is dit een school. Vanuit deze verzamelpunten worden de gearresteerde Joden naar het station in Arnhem gebracht. Daarvandaan vertrekken zij om 07.07 uur in de ochtend met de trein naar Westerbork.

Verder wordt op de lijsten aangetekend of de woningen verzegeld zijn, of dat ze door NSB'ers of andere Duitsgezinden in gebruik genomen zijn.

Op de lijsten staat het adres van Christina: Atjehstraat 12.

Maar ook de adressen van haar zussen Carolina van Gelderen - Eijsman (Maarten van Rossumstraat 64), Dora Marcus - Eijsman (Leoninusstraat 41) en Johanna Kruier - Eijsman (Johannastraat 106) staan op de lijsten.

Haar broer Hartog Eijsman is dan al door de Duitsers opgepakt en vermoord. Maar zijn adres (Bouwmeesterstraat 5) wordt wél vermeld, want daar woont nog zijn niet-Joodse vrouw Maria Eijsman - Peters met hun drie kinderen die als Joods staan geregistreerd.

Op 138 adressen blijkt niemand thuis te zijn. Uiteindelijk worden 346³ Joden naar Westerbork afgevoerd. Dit is niet het resultaat waarop de Duitsers gehoopt hebben.

³ Deze informatie is afkomstig uit het document "Willy Bühe, 'administrateur' van de Jodenvervolging in Gelderland en Overijssel" van Leo van den Munkhof en Willem Oosterbaan (www.oorloginnijmegen.nl). In zijn studie komt Cees Haverhoek tot een aantal van 490 afgevoerde Joden.

9 Achteroversteeg 10
 3 Adolf van Nieuwenerslaan 12 W.
 2 Achietenstraat 117
~~2 Ankerstraat 17~~ → verlegd Holl. Pol. 2 - 10-42
~~1 Albert Cuyperstraat 28~~ W
~~Alexanderstraat 73~~ → verlegd Holl. Pol. 2 - 10-42
 /Amsterdamscheweg 1

3 } I
 " 9
 " 9a
 " 12
 " 14
 " 15

het Brouwerijstr. 5
 Leerna } 10

17a
 " 19
 " 20
 " 30
 " 34a
 " 74 → R.R. (11)
 " 80
 " 89
 " 92a R.R.
 " 94 → R.R.W
 " 130 → P.
 " 165
 " 222

60

Waarom

Apeldoornscheweg 5
 " 24 W
 " 25
 " 34
 " 38
 " 49
 " 52
 " 67

4

2

" 146
 " 164
 " 172

~~Arkenscheerstraat 30~~ → verlegd Holl. Pol. 2 - 10-42

2 Atjehstraat 12
 Bakenbergcheweg 70 → P.

Christina Bachrach - Eijsman, Atjehstraat 12, Arnhem

4 ADRES	Soort van woning. a. Heel - boven - beneden b. aantal kamers. c. $\frac{\text{met}}{\text{zonder}}$ } Winkel	Bewoond geweest door: (Naam, hoofdbewoner invullen.)
Apeld. weg 52	<u>bovenhuis</u> eigenaar: de Winkel Apeld. weg 54	H. Bollegraaf
St. Peterlaan 49	<u>1 en kamer</u>	J. H. Bolle (overlijft in het jaar 1811)
Sonsbeeksingel 51	<u>bovenhuis</u> eigenaar: Klevin Sonsbeeksingel 54	A. de Swarte
Sonsbeeksingel 103	<u>bovenhuis</u> Winkelhuis was reeds versigeld	B. Kaufman
Skeijndstr. 11	<u>Heel huis</u>	J. Frankhuis (overgebracht naar de Wijk weg 1-3)
Jacob Cremerstr. 90	<u>bovenhuis</u>	J. Alter (overgebracht met vrouw en dochter naar de Wijk weg 1-3)
Maarten van Rossumstr. 64	<u>bovenhuis</u>	A. van Gelderen
de Wetstr. 9	<u>3 kamers</u>	R. Locker
Boschaplein 1	<u>2 kamers en 1 keuken</u>	L. Lopes Cardoso
de Wetstr. 41	<u>heel huis</u>	Mev. R. S. Weich- selbaum
Apeld. weg 30	<u>benedenhuis</u> eigenaar: Willemsen Apeld. weg 36	H. Bonmits

Carolina van Gelderen - Eijsman, Maarten van Rossumstraat 64, Arnhem

Lijst van woningen, waarvan de Joodische bewoners
 zijn gevacueerd. op 11/12 41

<u>Adres</u>	<u>Soort van woning</u>	<u>Bewoond geweest door.</u>
Waldstraat 22	heel huis	Therese Kron-Loiser
Winkelsteeg 19	2 kamers	---
Winkelsteeg 15	1 kamer	---
De Wijk 14	benedenhuis	Sara Hilburg
Winkelsteeg 14	bovenhuis	Walter Isaacs
Winkelsteeg 218	2 kamers	---
Winkelsteeg 14	heel huis	Heinrich Grützel
Winkelsteeg 12	heel huis	Yehon Giesel
Winkelsteeg 27	heel huis	Marcus de Looze
Winkelsteeg 64	1 kamer	---
Winkelsteeg 17	heel huis	D. Leger
Winkelsteeg 41	heel huis	Alexander Cohen
v.d. Buijs 9	heel huis	Stibbe (afwezig)
Winkelsteeg 24	heel huis	---
Winkelsteeg 58	bovenhuis	H. Dollegraaf
Winkelsteeg 48	1 kamer	J.M. Bulle (verblijft in het Concerto Ziekenhuis)
Winkelsteeg 21	bovenhuis	A. de Swarte
Winkelsteeg 105	bovenhuis	B. Raafsch
Winkelsteeg 11	heel huis	I. Frankenhuis
Winkelsteeg 20	bovenhuis	I. Alter
Winkelsteeg 64	bovenhuis	A. van Gelderen
Winkelsteeg 9	3 kamers	S. Locker
Winkelsteeg 1	2 kamers en 1 keuken	B. Lopes Cardoso
De Wijk 4	heel huis	Meyn-R.B. Velch-salbaum
Winkelsteeg 32	benedenhuis	H. Doraitz
Winkelsteeg 27	2 kamers en keuken (aangedeeld)	B.G. Rothschild, geb. Klein.
Winkelsteeg 5	heel huis	M. Samsch
Winkelsteeg 11	bovenhuis	v.d. Hal
Winkelsteeg 218	bovenhuis	I. Bronst
Winkelsteeg 1	benedenhuis	Frankfort en Kaufman
Winkelsteeg 20	huis	M.S. Eran
Winkelsteeg 10	heel huis	Kor en van Zijl
Winkelsteeg 42	huis	T. Raas

Carolina van Gelderen - Eijsman, Maarten van Rossumstraat 64, Arnhem

7.

3	Kippenmarkt	3	
2	Klerendelseweg	6	
	"	31	
2	oude Klerendelseweg	2	
0	Klerestraat	3	
	"	4	
	"	10	
	"	18	<i>verrijpt alle m.</i>
3	Koningsplein	8	
	"	9	
3	Kouingotstraat	3	
	"	16	<i>verrijpt alle P.</i>
	"	22	
	"	33	
	"	55	
	"	57	
	"	58	<i>→ verrijpt</i>
	"	63a	
	"	63b	
	"	72a	<i>→ verrijpt</i>
	"	75	
	"	80	
	"	82	
3	Korenstraat	2	
	"	20	
3	Kortestraat	2	
	"	20	
3	Loen van Angerenstein	1	
3	Loen van Klarenbeek	62	
3	van Lavick van Pabotstraat	4	
	"	"	11
	"	"	14
10	"	"	107 — ♀.
	"	"	129
	"	"	137 <i>verrijpt alle P.</i>
	"	"	135 — ♀.
3	van Leedvenbeekstraat	37	
2	Leoniauwstraat	30	
	"	4	
	"	19	
	"	41	
	"	65	
10	Lebakstraat	16	
	Lorentalseen	3	→ O.K.

Dora Marcus - Eijsman, Leoninusstraat 41, Arnhem

8	Jansbuitensingel	19	
8	Jansplaats	8	
8	Jansstraat	15	
6	Johan de Wittlaan	27	0
	"	39	
	"	73	
	"	113	
	"	173	
	"	217	P.
	"	239	
6	Johannastraat	106	verrijpeld 14 dec. 1942
1/	Josef Israëlslaan	42	bevoord. door arn.
	"	46	bevoord. door arn.
	"	48	verrijpeld 2-10-42 ... 12/11/42 O.K.
	"	64	
	"	72	
	"	88	
	"	95	
	"	105	
	"	111	
6	Karel van Gelderstraat	2	
	"		30
3	Karthuizerstraat	24	
	"	27	
	"	34	
	"	41	
	"	45	
	"	54	
6	Kastanjelaan	3	
	"	5a	
	"	20a	
	"	22a	
	"	27	
	"	34	→ verrijpeld 14 dec. 1942
	"	42	
8	Kerkstraat	2	
	"	5a	
	"	7	
	"	12	
	"	18	→ 2-10-42 verrijpeld
	"	19	
	"	24	
	"	36	

Johanna Kruier - Eijsman, Johannastraat 106, Arnhem

1 } Bakenbergseweg 79 → H. Vos. Mans Fr. Halblam 54. 0
 " 129 — P.
 " 210 — P.
 " 214 → 4-11-42
 " 218 — P.
 8 — Bakkerstraat 4
 " 43
 " 55 → P.
 " 60b
 " 63
 " 66
 10²⁻¹¹⁻⁴² Beaulieustraat 8
 8 Beekstraat 24
 " 26
 " 92 (Bogijnestraat)
 " 111
 2 Beethovenlaan 69 → onafgld. Hott. 92.
 Bentinckstraat 20 } 0
 " 20a }
 Bergstraat 2 → P.
 5 Betuwestraat 1
 " 12a → P.
 5 " 13
 Bloemiststraat 1a *verregeid de Hall. 701. n. 10-42*
 2 Bloemstraat 50
 3 Boerhaveaan 34
 1 Boubeonstraat 5 → W
 " 6 → W
 4 Bothaplein 1
 6 Boulevard Heuvelink 56
 " 100 → P.
 " 163
 " 171
 " 179
 5¹¹⁻⁴² Bourciusstraat 22
 2 Bouwmeesterstraat 5
 " 32
 8 Bovenbeekstraat 4 → *verregeid de Hall. 701. 2-10-42*
 " 9
 5 Bovenbrugstraat 6
 " 9
 " 10
 " 19

Maria Eijsman - Peters, Bouwmeesterstraat 5, Arnhem

Signaleeren 1

Naam : Wolff

Voornamen : Benjamin Mozes

Woonplaats : v. Goghatstraat 14

Gehuwd met : Rosalie Israëls

Aantal kinderen : 3

Totaal overgebrachte personen : geen

Behandeld door : d. v. Poofter en Wachten, Schoemaker

*Jen. Wolff is volgens de bewoners van N° 18
reeds ongeveer 2 maanden afwezig.*

Voor- en achterzijde van de zogenaamde 'loopbriefjes', zoals de politieagenten deze meekrijgen en moeten invullen bij het ophalen van de Joodse inwoners van Arnhem.

Er zijn er slechts enkelen bewaard gebleven in het Gelders Archief.
Helaas zijn daarbij geen briefjes van leden van de familie Eijsman.

Maar voor Christina Bachrach - Eijsman, Carolina van Gelderen - Eijsman, Dora Marcus - Eijsman en Maria Eijsman - Peters moeten ook deze briefjes met soortgelijke opmerkingen opgemaakt zijn, want ook zij zijn tijdens de razzia van 10 december 1942 onvindbaar.

Van Johanna Kruier - Eijsman zal er een briefje zoals hieronder zijn opgemaakt, want zij wordt met haar man en dochter wel gearresteerd.

10

Naam : Wolff

Voornamen : Alfred

Woonplaats : I. Evertslaan 17

Gehuwd met : Gans, Meta

Aantal kinderen : een kind

Totaal overgebrachte personen : drie

Behandeld door : C. Bouwmeester

HOOFDSTUK 3 - Ondergedoken en verraden

Ondergedoken

Eén van de Joodse inwoners die niet thuis wordt aangetroffen is Christina Bachrach - Eijsman. Want Christina heeft deze razzia niet afgewacht en besluit eind 1942 om met haar dochter Hannah Sybilla te verdwijnen.

Wellicht heeft zij gehoord van de eerdere razzia's in Nijmegen op 16 september en 17 november 1942.

Maar waarschijnlijk belangrijker voor Christina is dat zij op dat moment vermoedelijk ook al weet wat er met haar broer Hartog is gebeurd. Hij is een jaar eerder op 20 oktober 1941 in het concentratiekamp Mauthausen vermoord. Ze heeft het bericht van zijn overlijden gelezen.

De indirecte boodschap die de Duitsers met dit bericht van overlijden meesturen is dat je niet in verzet moet komen en braaf alle bevelen moet opvolgen om niet hetzelfde lot te ondergaan. Christina en Hannah trekken echter een andere conclusie: als de Duitsers je in handen hebben loopt het mogelijk niet best met je af... Ze duiken onder.

Op 17 december 1942 wordt voor hen beiden een opsporingsbericht uitgevaardigd. De Commissaris van Politie te Arnhem verzoekt dan in het Algemeen Politieblad nr. 50 van 17 december 1942 om de opsporing, aanhouding en voorgeleiding van Christina Bachrach - Eijsman, wonende te Arnhem. Ze wordt er van

verdacht van woonplaats te zijn veranderd zonder de daartoe vereiste vergunning. Dit blijkt de algemene omschrijving te zijn voor Joden die gezocht worden omdat ze zijn ondergedoken.

Christina en Hannah zitten verborgen in Oosterbeek op de Benedendorpsweg in de buurt van wasserij van Dolderen. Die wasserij is in 1931 gevestigd in het pand van het voormalig Hotel Doornenkamp aan de Benedendorpsweg 163/165.

Ook haar zus Carolina van Gelderen - Eijsman, haar zus Dora Marcus - Eijsman en haar schoonzus Maria Eijsman - Peters blijken niet thuis te zijn.

Vermoedelijk wordt haar zus Johanna Kruier - Eijsman (Johannastraat 106) met haar man Izak Kruier en hun dochter Elisabeth wel bij de razzia opgepakt. Johanna en Izak worden op 14 januari 1943 in Auschwitz vermoord, hun dochter Elisabeth al op 9 januari. Alleen zoon Bertus overleeft de oorlog.

Verraad 1: Dora Marcus - Eijsman, een jongere zus van Christina

Dora Marcus - Eijsman is een zeven jaar jongere zus van Christina. Ze is getrouwd met Michiel Andreas Marcus. Samen hebben ze één kind, Rebecca. Het gezin woont op de Leoninusstraat 41 in Arnhem (wijk Klarendal). Michiel overlijdt echter al in 1927 op 36-jarige leeftijd.

Ook Dora en Rebecca wachten de Duitse deportaties niet af en duiken net als Christina en Hannah onder, waarschijnlijk op de Kievitstraat 14.

Op 3 maart 1943 wordt Dora op haar onderduikadres gearresteerd. Ze is dan 52 jaar oud. Vermoedelijk zit Rebecca, die dan 27 jaar oud is, op hetzelfde adres ondergedoken. Want ook zij wordt gearresteerd.

De arrestatie is een actie van de Duitse Sicherheitspolizei (SiPo), een onderdeel van de Sicherheitsdienst (SD). Bij hun arrestatie wordt van

Aussenstelle Arnheim van de Duitse Sicherheitsdienst (SD) aan de Utrechtsestraat

Dora 136 gulden en 23 cent in beslag genomen. Rebecca moet 15 gulden en 36 cent afdragen. Beiden worden waarschijnlijk eerst overgebracht naar de 'Aussenstelle' van de Duitse Sicherheitsdienst aan de Utrechtsestraat 85 in Arnhem. Daar worden ze verhoord door de Duitse Judensachbearbeiter Sturmführer Willy Böhe.

Tijdens het verhoor probeert Willy Böhe informatie los te krijgen, zoals gegevens over hun onderduikadressen, gegevens over andere onderduikers en hun adressen, etc.

Willy Böhe is ook degene die bepaalt of en wanneer de arrestanten worden overbracht naar Westerbork.

Friedrich August Enkelstroth

Na het verhoor worden ze door de SD'er Enkelstrott overgebracht naar het Huis van Bewaring aan het Walburgplein in Arnhem. Hierdoor weten we iets meer van Dora: ze is één meter zestig lang, heeft donkerblond haar, lichtblauwe ogen en een gezonde gelaatskleur. Rebecca is één meter éénenzestig lang en heeft een blindedarmoperatie gehad.

Huis van Bewaring aan het Walburgplein in Arnhem

Dora en Rebecca worden op woensdag 3 maart om half acht 's avonds als 'passant' opgesloten in het Huis van Bewaring. Ze worden geregistreerd onder de nummers 2259 en 2260.

Reg. nr. No.	VOORNAMEN EN NAMEN	Huis van Bewaring No.	Status (gevangene of andere)	Woonadres (No. en Naam)	Dag of van van. opvang (of bij gevang. van overbrenging naar andere plaats, met alle bijzonderheden, met name de reden van overbrenging)	Dit is de naam van de inrichting, gemeente, district, college of andere organisatie, waaraan de gevangenen worden overgebracht, of de naam van de inrichting.	Omschrijving der overbrenging of reden van overbrenging	Omschrijving van de overbrenging		Omschrijving van de overbrenging (naam van de overbrengende)	Omschrijving van de overbrenging (naam van de overbrengende)	Omschrijving van de overbrenging (naam van de overbrengende)
								10	11			
1	Rebecca Muller	100	gevangene	Arnhem No. 100	3 maart 1942	Arnhem	Arnhem			Arnhem		
2	Dora Eisen	100	gevangene	Arnhem No. 100	3 maart 1942	Arnhem	Arnhem			Arnhem		
3	Rebecca Eisen	100	gevangene	Arnhem No. 100	3 maart 1942	Arnhem	Arnhem			Arnhem		

De verrek. en andere beschi- den door de verrek. van de verrek. (Met onderscheiding van het hoofd van het gezin)			De verrek. van elke familie individueel na de geboorte van het eerste kind	Voorbereiding van het verrek. na de geboorte van het eerste kind	Wolke verrek. van de verrek. van de verrek.		Dag van het verrek. van de verrek. van de verrek.		RECEPTE BESCHRIJVINGEN	SIGNALEMENT	AANMERKINGEN
13	14	15			16	17	18	19			
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24

Register Huis van Bewaring - Walburgplein Arnhem - maart 1943 - Dora Marcus - Eijsman, Rebecca Marcus en Antonius Bouwman

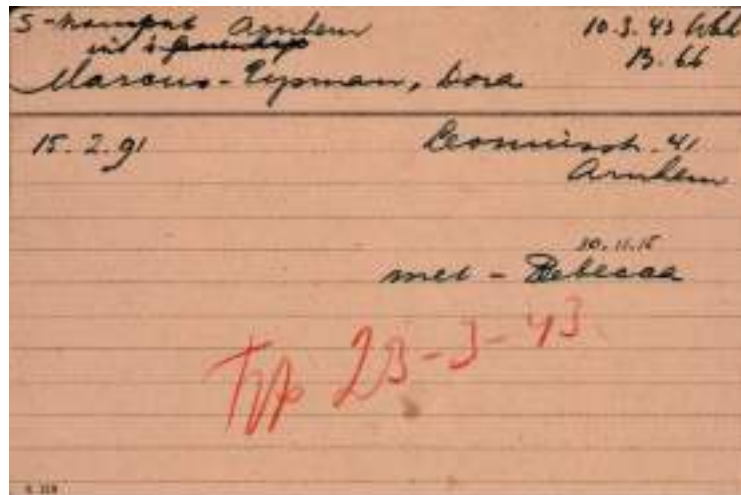
Gelijk met Dora en Rebecca wordt ook de instrumentmaker Antonius Bouwman uit Arnhem ingesloten. Hij wordt op hetzelfde tijdstip door de SD'er Enkelstroth aan het Huis van Bewaring overgedragen en krijgt nummer 2261. Antonius is 32 jaar oud, Rooms-katholiek en woont aan de Kievitstraat 14 in Arnhem. Hij woont dus net als Dora en Rebecca in de wijk Klarendal. Bij zijn arrestatie moet Antonius 10 gulden en 3 cent inleveren.

Op woensdag 10 maart 1943 worden Dora en Rebecca om 11.00 uur uitgeschreven uit het Huis van Bewaring. Via station Arnhem worden ze onder geleide van een marechaussee of politiemann naar Westerbork gebracht. In Westerbork worden ze nog diezelfde dag ingeschreven. Ze komen terecht in barak 66, de strafbarak.

Antonius Bouwman wordt drie dagen later, zaterdagmorgen 13 maart om acht uur, vanuit het Huis van Bewaring overgebracht naar Kamp Vught. Dit doet vermoeden dat hij degene geweest is bij wie Dora en Rebecca ondergedoken zaten.

Vanaf 2 maart 1943 rijdt er elke dinsdag een trein van Westerbork naar Sobibor. Op zo'n transport zitten tussen de 1100 en 3000 Joden. Normaal gesproken worden mensen die in de strafbarak terecht komen direct op de eerstvolgende trein naar Sobibor afgevoerd. Dat zou voor Dora en Rebecca de trein van 17 maart moeten zijn. Hoewel op dit transport maar relatief weinig mensen zitten (964 personen), zijn Dora en Rebecca daar niet bij.

Pas een week later, op 23 maart 1943 worden Dora en Rebecca op transport gezet naar het vernietigingskamp Sobibor. Op dit transport zitten 1250 personen. In Sobibor worden beiden direct na aankomst op 26 maart 1943 vermoord.

Verraad 2: Christina Bachrach - Eijman

Ruim twee weken na de arrestatie van Dora staan op zaterdag 20 maart 1943 plotseling de Duitsers voor de deur van het huis waar Christina is ondergedoken. Ze wordt direct gearresteerd en afgevoerd. De buurtgenoten zien dit tot hun ontzetting gebeuren.

Christina zou zijn verraden door een buurtgenoot uit Arnhem. Deze heeft de bijnaam 'Blikken Willem' en loopt een beetje mank. Hij woont net als Christina in de Arnhemse wijk Klarendal.

In handen van de SD

Christina wordt overgebracht naar het hoofdkwartier van de Duitse Sicherheitsdienst (SD) aan de Utrechtsestraat 85 in Arnhem.

Hannah is op dat moment niet thuis. Wanneer ze van haar werk⁴ naar haar onderduikadres in Oosterbeek fietst wordt ze door mensen uit de buurt gewaarschuwd dat haar moeder is gearresteerd en dat ze dus niet naar 'huis' moet gaan. Als ze dit hoort, is ze erg overstuur. Ze kan niet zonder haar moeder en wil haar niet in de steek laten. Ze meldt zich daarom 'vrijwillig' bij de 'Aussenstelle' van de Duitse Sicherheitsdienst in Arnhem. Daar wordt ook Hannah dan gearresteerd.

Bij de SD worden moeder en dochter verhoord door de Duitse Sturmführer Willy Bühe, de Judensachbearbeiter. Bij het verhoor wordt bij Christina fl 462,50 afgepakt. Hannah raakt fl 43,63 kwijt. Waarom hebben ze zo veel geld bij zich? Vermoedelijk hebben ze dit van de bank gehaald toen ze gingen onderduiken. Ze weten dat ze niet meer bij het geld zullen kunnen komen en ze zullen mogelijk voor hun onderduik moeten betalen.

⁴ Het lijkt misschien vreemd dat Hannah, die zit ondergedoken, aan het werk is. Toch is dat niet ongewoon. Begin 1943 is nog steeds niet ten volle duidelijk tot welke wreedheden het nazi-regime in staat is. En het normale leven gaat zo goed mogelijk door. Er moet nu eenmaal geld verdiend worden om te wonen en te eten. Onderduikers gaan soms gewoon over straat, al dan niet met valse papieren. Zeker als ze in een omgeving zijn waar ze niet direct herkend of gezocht worden, ver van huis dus.

Wellicht werkt Hannah tot haar onderduiken bij bakkerij Werkmansbelang in Arnhem. En kan zij haar werk voortzetten in de vestiging van deze bakkerij aan de Wilhelminastraat 19 in Oosterbeek. De bedrijfsleiding weet waarschijnlijk heel goed dat er werknemers van hen ondergedoken zitten, en probeert hen zo te helpen. Dat is bij meerdere bedrijven het geval, zoals bijvoorbeeld bij de Enka. Maar zeker zullen wij dit nooit weten.

Het kan echter ook zijn dat Hannah in die periode als dienstbode aan het werk is. In Oosterbeek hebben in die tijd veel families een dienstbode of dienstmeisje voor het huishoudelijke werk. Een prima dekmantel voor een onderduikster.

Na de verhoren worden Christina en Hannah op zondagavond 21 maart om 19.10 uur opgesloten in het Huis van Bewaring aan het Walburgplein. Ze worden gebracht door SD'er Dennen. Ze worden ingeschreven onder de nummers 2433 en 2434.

Net als bij Dora wordt ook bij Christina en Hanna nauwkeurig hun signalement beschreven. Christina is 1,59 meter lang, begint al grijs te worden, heeft grijsblauwe ogen en een gezonde kleur. Ze heeft geen beroep. Hannah is 1,62 meter lang, heeft donkerblond haar, blauwe ogen en ziet er ook gezond uit. Ze heeft kennelijk een litteken op de ringvinger van haar linkerhand. Als beroep geeft ze dienstbode op.

No.	VOORNAAM EN NAMEN	Ras	Thuis	Woonplaats	Dag en uur van opsluiting	Opmerkingen die voortvloeien uit de verhooren	Opmerkingen die voortvloeien uit de verhooren	Opmerkingen die voortvloeien uit de verhooren		Aankomsttijdstip
								10	11	
2433	Christina Eijsman (Bachrach)	Londen	Amsterdam	Amsterdam	21 maart 1943 19 ¹⁰ a.m.	Liechtenstein politie	Passport			21 maart 1943
2434	Hannah Eijsman (Bachrach)	Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam	21 maart 1943 19 ¹⁰ a.m.	Liechtenstein politie	Passport			21 maart 1943

Dag en uur van opsluiting	Merk	Opmerkingen die voortvloeien uit de verhooren	Opmerkingen die voortvloeien uit de verhooren	Wilt de verdachte de vertoonden		Opmerkingen die voortvloeien uit de verhooren	Bijzondere omstandigheden	HET VERHOOR	AANKOMSTTIJDPUNT
				10	11				
23 maart 1943 05	Oplast van de politie	Wilt de verdachte de vertoonden	Wilt de verdachte de vertoonden	10	11	Opmerkingen die voortvloeien uit de verhooren	Bijzondere omstandigheden	HET VERHOOR	AANKOMSTTIJDPUNT
23 maart 1943 11	Oplast van de politie	Wilt de verdachte de vertoonden	Wilt de verdachte de vertoonden	10	11	Opmerkingen die voortvloeien uit de verhooren	Bijzondere omstandigheden	HET VERHOOR	AANKOMSTTIJDPUNT

Register Huis van Bewaring - Walburgplein Arnhem - maart 1943
Christina Bachrach - Eijsman en Hannah Bachrach

Westerbork

Twee dagen later, op dinsdag 23 maart worden beiden overgebracht naar Westerbork. Dit transport van Arnhem naar Westerbork wordt geregeld door overste der Marechaussee Jacob Eduard Feenstra. Hij werkt voor de Sicherheitsdienst. Ze vertrekken om 11.00 uur vanuit het Huis van Bewaring, en worden tijdens de reis bewaakt door een marechaussee of politieman uit Arnhem.

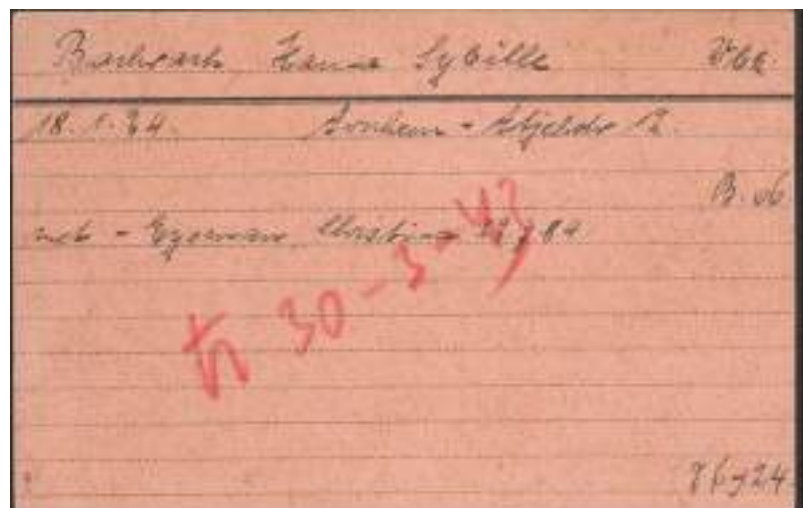
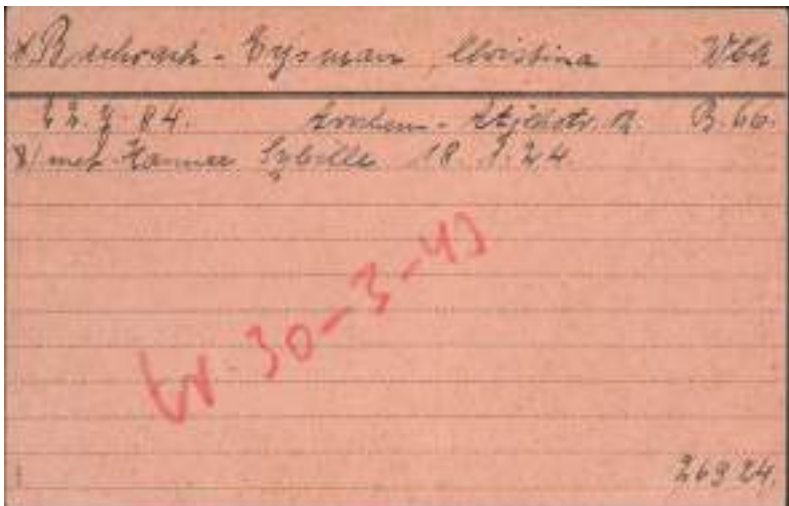
In Westerbork komen Christina en Hannah terecht in barak 66, de strafbarak. In de strafbarak worden de mensen gevangen gehouden die ondergedoken zaten maar toch zijn opgepakt. In de strafbarak heerst een streng regiem. De mensen krijgen er (nog) minder eten dan in het kamp zelf en moeten dwangarbeid verrichten.

Iedere week vertrekt er op dinsdag een extra lange trein vanuit Westerbork naar het vernietigingskamp Sobibor in Polen. Meestal worden de mensen uit de strafbarak heel snel, als er nog plek is met de eerstvolgende trein, afgevoerd.

Dora Marcus - Eijssman en haar dochter Rebecca worden op diezelfde dinsdag 23 maart dat Christina en Hannah in Westerbork aankomen op de trein van Westerbork naar Sobibor afgevoerd. Waarschijnlijk hebben zij Christina en Hannah nèt niet meer gezien....

Christina en Hannah verblijven slechts één week in Westerbork. Al op dinsdag 30 maart worden ze op transport gezet naar Sobibor.

Dit zijn kaarten van de Joodse Raad, gebruikt in kamp Westerbork. Op de kaart is te zien dat Christina en Hannah in barak 66 terecht komen. In rood staat de datum dat beiden op transport zijn gezet naar Sobibor.

Verraad 3: Carolina van Gelderen - Eijzman, een jongere zus van Christina

Carolina van Gelderen - Eijzman is een twee jaar jongere zus van Christina. Ze is 56 jaar. Ook zij is ondergedoken. Carolina is getrouwd met Asser van Gelderen. Ze hebben samen drie kinderen: Jacob Alexander, Elisabeth en Josef. Ze wonen op de Maarten van Rossumstraat 64 in Arnhem.

Op 14 januari 1943 wordt voor haar een opsporingsbericht uitgevaardigd. De Commissaris van Politie te Arnhem verzoekt dan in het Algemeen Politieblad nr. 2 van 14 januari 1943 (bericht 120) om de opsporing, aanhouding en voorgeleiding van Carolina van Gelderen - Eijzman, wonende te Arnhem. Ze wordt er van verdacht van woonplaats te zijn veranderd zonder de daartoe vereiste vergunning. Net als haar zus Christina dus, voor wie een maand eerder zo'n bevel is uitgevaardigd.

Carolina wordt ook verraden en gearresteerd. Zij wordt één dag later dan haar zuster Christina op maandag 21 maart 1943 om kwart voor één in de middag binnen gebracht bij het Huis van Bewaring. Tegelijk worden ook haar 23-jarige dochter Elisabeth van Gelderen en haar 21-jarige zoon Josef van Gelderen ingesloten. Ze zijn alle drie opgebracht door de SD'er Hoffmann van de Aussenstelle Arnhem. Zij worden ingeschreven onder de nummers 2436, 2437 en 2438, dus vlak na Christina en Hannah.

Haar man Asser van Gelderen wordt dan niet gearresteerd. Kennelijk zit hij op een ander adres ondergedoken.

Ook haar oudste zoon Jacob Alexander van Gelderen is er niet bij. Hij woont niet meer in Arnhem, maar aan de Gaaspstraat 50 (drie hoog) in Amsterdam. Jacob Alexander heeft de hotelschool afgerond en werkt sinds 15 maart 1942 als kelner bij hotel-restaurant Hiegentlich aan de Nieuwe Hoogstraat 9-11 in Amsterdam. Het hotel is van de Joodse familie Hiegentlich.

Van Carolina wordt acht gulden en veertig cent in beslag genomen. Van Josef wordt 122 gulden afgepakt. Elisabeth heeft kennelijk geen geld bij zich.

Ook nu weer wordt het signalement opgeschreven. Allen hebben donkerblond haar. Carolina is 1,56 lang, heeft groene ogen en een bleek gezicht. Elisabeth is 1,75 meter lang, heeft zwarte ogen en ziet bleek. Josef is 1,74 meter lang en heeft bruine ogen. Elisabeth heeft een opvallend kenmerk aan de linker middelvinger.

Op 23 maart 1943 om 11.00 uur worden Carolina, Elisabeth en Josef met dezelfde trein naar Westerbork gebracht als Christina en Hannah.

B	2436	Carolina Eijzman van Gelderen	1886	Arnhem Maarten van Rossum straat 64	12 Maart 1943	Licht paars	passante	2436 Hoffmann
F	2437	Betty Elisabeth van Gelderen	1919	Arnhem Maarten van Rossum straat 64	12 Maart 1943	Licht paars	passante	2437 Hoffmann
J.	2438	Josef van Gelderen	1921	Arnhem Maarten van Rossum straat 64	12 Maart 1943	Licht paars	passant	2438 Hoffmann

Register Huis van Bewaring - Walburgplein Arnhem - maart 1943
 Carolina van Gelderen - Eijzman, Elisabeth van Gelderen en Josef van Gelderen

<p>23 Op last van de 1943 12 de M...</p>	<p>Westerbork België 9</p>			<p>Gezins N. Vader Moeder Huwelijk Burgelijke Gedings Lage Ouder Geboort Overlijden Dagboek</p>	<p>12 1943 12 de M...</p>
<p>23 Op last van de 1943 12 de M...</p>	<p>Westerbork België 9</p>			<p>Gezins N. Vader Moeder Huwelijk Burgelijke Gedings Lage Ouder Geboort Overlijden Dagboek</p>	<p>12 1943 12 de M...</p>
<p>23 Op last van de 1943 12 de M...</p>	<p>Westerbork België 9</p>			<p>Gezins N. Vader Moeder Huwelijk Burgelijke Gedings Lage Ouder Geboort Overlijden Dagboek</p>	<p>12 1943 12 de M...</p>

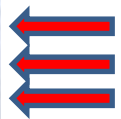
Ook Carolina, Elisabeth en Josef komen in Westerbork in barak 66, de strafbarak, terecht. En net als Christina en Hannah zitten Carolina, Elisabeth en Josef op het transport van 30 maart vanuit Westerbork naar Sobibor.

Barak 66: de strafbarak

- HOLLANDSE JUIDE VAN WED. ALBERT RINDEN - Lager Westerbork -
 van 30.03.1943.

Namer (bij Vrouwen auch Geburtsname)	Vornaam	Geb. Datum
Swaf	Anna	31.8.24
Swaf-Stork	Jansje	21.3.21
Swaf	Simon	26.6.79
Swaf-Fresser	Eloane	29.8.78
Swaf-Bikker	Grietje	18.7.72
Swarte	Moses	6.6.64
<u>H A R T I J G E</u>		
Abas-Vierre	Lena	12.11.96
Adelaar	Engelina	6.1.18
Bachrach	Anna	18.1.24
Bachrach-Bijman	Christina	22.4.24
Wits	Sal	1.6.03
Wille	Marianne	2.4.25
Coelho-Flaschedrager	Houtje	14.11.29
Branden	Sammel	22.12.99
Branden-Kalf	Clara	1.1.05
Cohen	Isakrus	29.5.73
Cohen	Simon	1.3.09
Crest	Jacob	25.5.16
David	Alfred	6.8.08
David-Berg	Bertha, Lilly	20.8.14
Danneboom	Isak	10.2.91
Danneboom-Spier	Johanna	18.7.91
Dosseman	Martin	3.9.11
Wolbert	Hans, Joachim	9.10.25
Erman	Alfred	8.3.90
Erman-v. Anserongen	Sibilla	20.5.94
Franken	Heinrich	30.9.57
Frankenberg	Julius, Jacob	24.10.00
Frenkel-Richmann	Mina	27.1.90
v. Gelder	Jacob, Henri	4.2.08
v. Gelder-Swab	Johanna	16.3.10
v. Gelderen-Bijman	Carolina	1.12.26
v. Gelderen	Elisabeth	1.10.19
v. Gelderen	Josef	9.8.21
van Gelderen	Lena	21.12.07

Transportlijst van 30 maart 1943 vanuit kamp Westerbork. Op de lijst zien we de namen van Christina, Hannah, Carolina, Elisabeth en Josef.

Mr. Hk.
23-3-43
Tr. 66.

van Gelderen Elsmann Caroline
Martin v. Rossumstraat 64

1-12-86 Arnhem "S" uit Arnhem.
10

Tr. 66-4-13

med: Dr. v. Gelderen Arser 26.10.92
9.8.21 Joseph
1.10.19 Elizabeth.
26.10.14

K 218

HOOFDSTUK 4 - Sobibor

De helse reis vanuit Westerbork naar Sobibor duurt drie dagen. Op vrijdag 2 april komen Christina, Hannah, Carolina, Elisabeth en Josef aan in Sobibor.

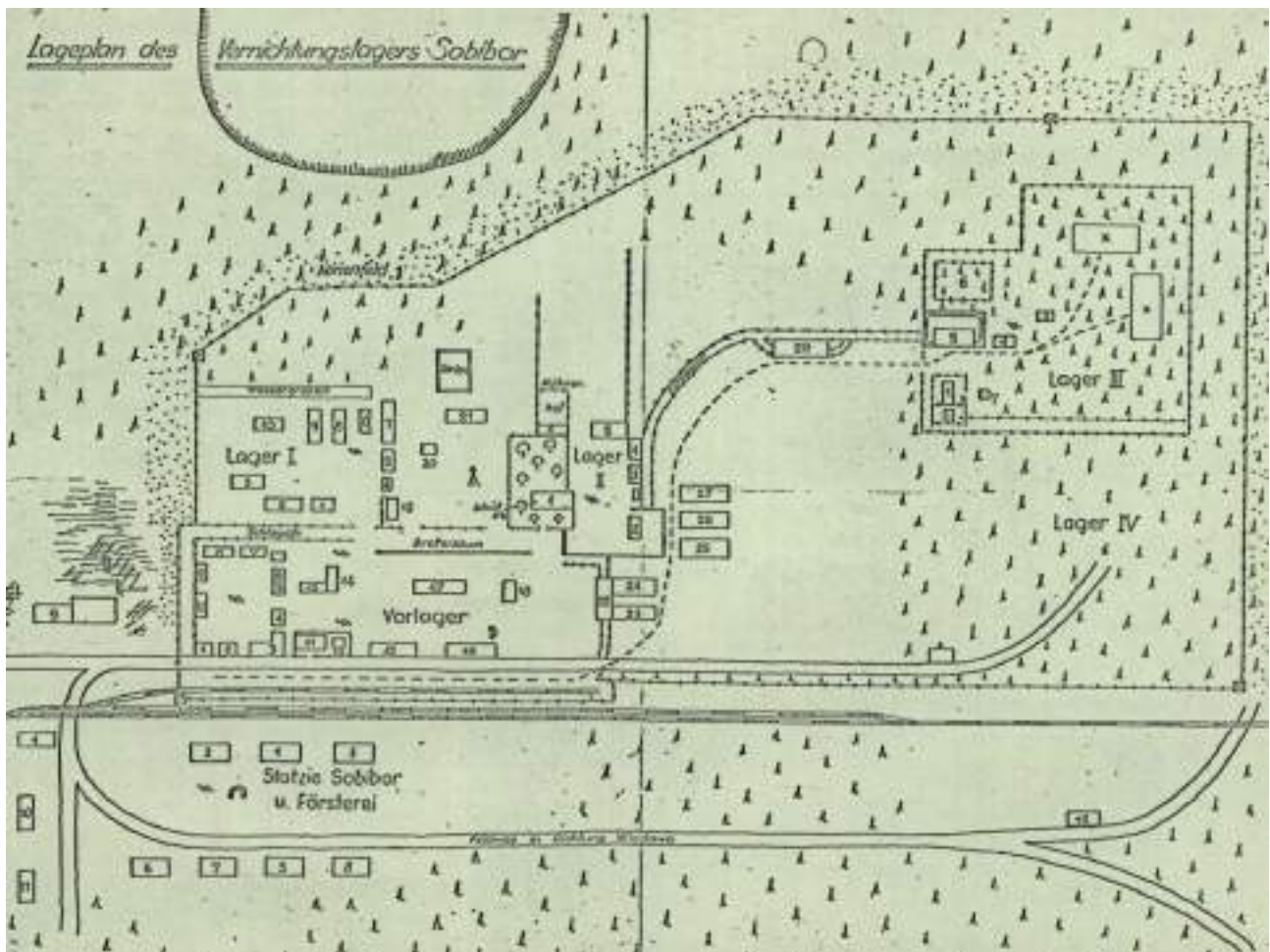
De bekende beelden laten transporten in goederen- of veewagens zien. Met in elke wagon één emmer met water en één emmer als toilet. Omdat de Duitsers die goederenwagens echter hard nodig hebben voor het vervoer van materieel van het leger, worden er ook wel personenwagens ingezet. Die zitten dan overvol, de omstandigheden zijn niet veel beter...

Sobibor. Bron: Gedenkstätte Haus der Wannsee

Sobibor is in 1943 het belangrijkste vernietigingskamp van de Duitsers voor de uit Nederland gedeporteerde Joden. Er gaan vanuit Westerbork 19 treinen naar Sobibor, allen in 1943. De eerste vertrekt op 2 maart, de laatste op 20 juli. Dan zijn er in totaal 34.313 Joodse mensen vanuit Nederland naar Sobibor gebracht om te worden vermoord. Slechts 19 van hen keren terug.

Sobibor ligt ongeveer 80 kilometer ten oosten van Lublin in het huidige Polen, vlak bij de grens met Oekraïne.

Erweiterungen zu dem Lageplan des Vernichtungslagers

S C H I D D O R

Yoclasser I:

1. Wache
2. Zahnarzt und Arrestkammer
3. Küche für das deutsche Lagerpersonal
4. Garage
5. Pflaster
6. Radio- und Waschraum des deutschen Lagerpersonals
7. Wäscherei
8. Wohngebäude der Lagerführung
9. Unterkaufbaracke des deutschen Lagerpersonals (Vagner, Sosuroki u. a.)
10. Lagerraum und Bekleidungsraum
11. ehemaliges Postgebäude, Unterkaufbaracke
12. Isolationkammer
13. Unterkaufbaracke der ukrainischen Hilfswilligen
14. Unterkaufbaracke der Frauen der ukrainischen Hilfswilligen
15. Unterkaufbaracke der ukrainischen Hilfswilligen
16. Küche und Bäcker der ukrainischen Hilfswilligen
17. Unterkaufbaracke der ukrainischen Hilfswilligen
18. Unterkaufbaracke der ukrainischen Hilfswilligen
19. Mischerei
20. Mischerei und Pflaster
21. Sortierbaracke
22. Durchgangsbarracke (Sepelkabiage)
23. Baracke (Koffer und Sepelk der Juden)
24. Baracke (Koffer und Sepelk der Juden)
25. Sortierbaracke
26. Baracke (Bekleidungsgegenstände der getöteten Juden)
27. Baracke (Bekleidungsgegenstände der getöteten Juden)
28. Brückenbaracke

Lager II:

1. Schneiderwerkstatt
2. Schuhwerkstatt und Sattlerei
3. Tischlerei und Schlosserei
4. Schuhwerkstatt für ukrainische Hilfswillige
5. Gerberei
6. Küche des Lagers I
7. Unterkunft der in der Mischerei beschäftigten Jüdinnen
8. Unterkunft der jüdischen Arbeiter
9. Unterkunft der jüdischen Arbeiter
10. Malerwerkstatt

Lager III:

1. ehemaliges Posthaus, Verwaltung, Schlafräume des deutschen Lagerpersonals (Ploss, Schütz, Bauer, Schmidt, Steubel, Richter, Ludwig u. a.), Lagerung der Wertgegenstände
2. Lager für Lebensmittel
3. Wagenschuppen
4. Lichtaggregat
5. Pferde- und Kuhstall
6. Schweinestall und Hühnerhof

Lager IIII:

1. Unterkaufbaracke der im Lager IIII tätigen Juden
2. Küche und Unterkunft des "Zahnarztes"
3. Unterkunft des deutschen Lagerpersonals

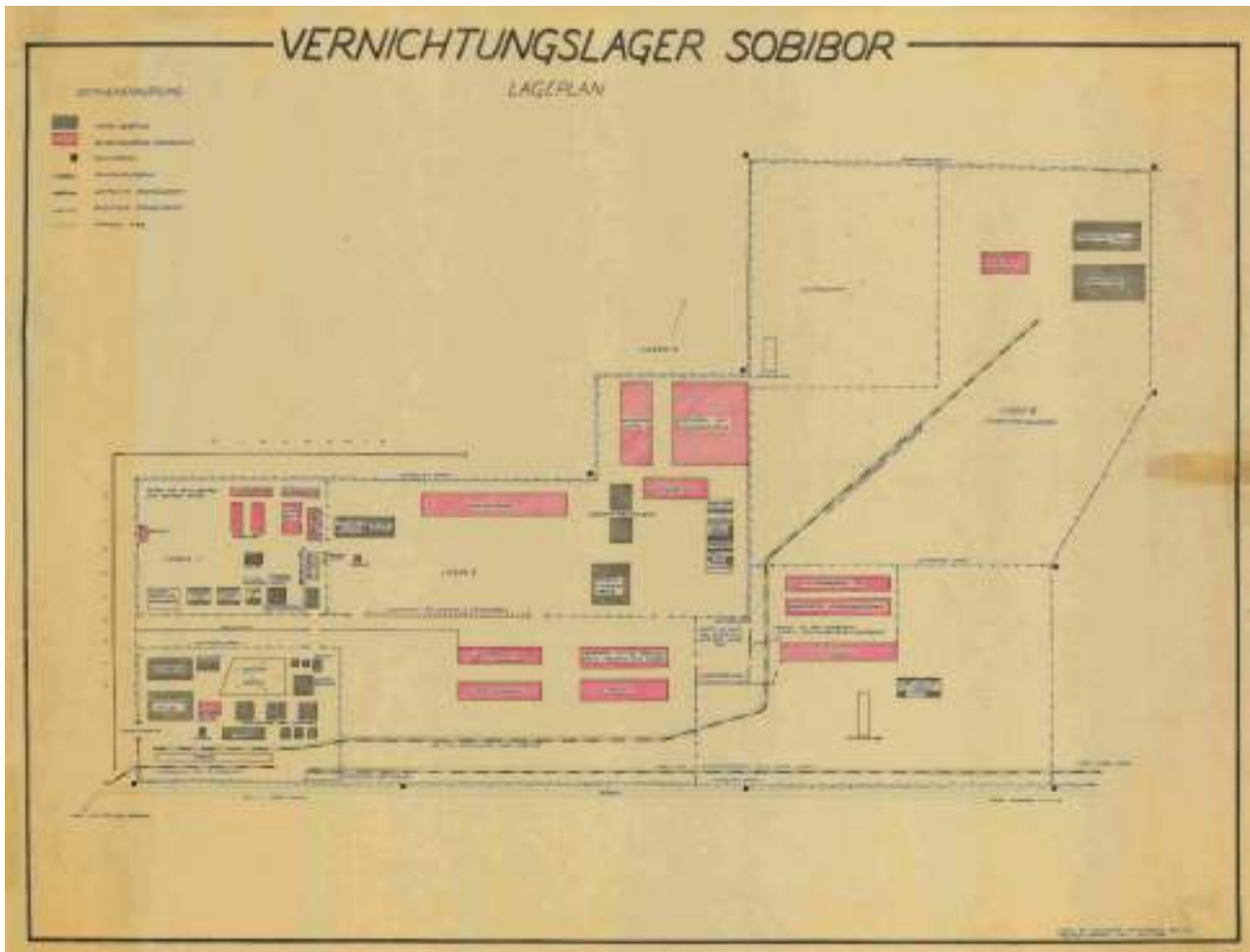
4. Maschinenhaus
5. Gastkammer
6. eingeräumter Arbeitsplatz
7. Wachturm mit MG und Scheinwerfer

Lager IV:

Zustellungsamt für Deutsche Mission
(nicht zur Vollendung gelangt)

sonstige Gebäude (südlich der Eisenbahnhöfen)

1. Bahnhofsstation
2. Wohngebäude der polnischen Eisenbahner
3. Gepäckabfertigung der Eisenbahn
4. Postgebäude
5. Wohngebäude polnischer Landarbeiter
6. Wohngebäude polnischer Landarbeiter
7. Wohngebäude polnischer Landarbeiter
8. Sägewerk (nordlich des Vorlagers)
9. Landhäuser polnischer Bauern
10. Landhäuser polnischer Bauern
11. Wohnhaus der Eisenbahner

Het kamp wordt in 1941 gebouwd, en heeft geen nevenkampen. Want het is geen werkkamp, iedereen wordt na aankomst zo snel mogelijk vermoord. Het kamp is alleen bedoeld voor Joden. Tot 1943 komen die uit Polen, Rusland en Oostenrijk. Daarna ook uit Nederland.

Het kamp heeft één gaskamer. Het ziet er uit als een grote doucheruimte. Er kunnen 600 mensen tegelijk in. De vloer kan kantelen. Na de vergassing wordt de vloer omgedraaid zodat de lijken naar beneden vallen. Er is dan direct weer ruimte voor een volgende groep.

Sobibor. Bron: Picture Alliance / dpa

De moordmachine is zeer doortrapt.

Als de Joden bij Sobibor aankomen, zien ze een mooie en vriendelijke omgeving. Verschillende huizen en barakken, rode daken, bloemetjesgordijnen, paden met kiezelsteentjes en namen op de huizen zoals "Lustiger Floh", "Gottes Heimat" of "Schwalbennest". Zodanig ontworpen dat er geen paniek zal ontstaan. Maar wat ze zien, is slecht het zogenaamde 'Vorlager' (voorste deel van het kamp), waar de bewakers wonen.

Dit mooie beeld wordt al direct verstoord als de mensen door de bewakers van Sobibor letterlijk de trein worden uitgeslagen met zweepen, riemen en knuppels. Elkaar helpen wordt hardhandig afgestraft.

Direct na aankomst worden ouderen, zieken, invaliden en mensen die slecht ter been zijn op kiepkarretjes gehesen of gegooid. Dat gaat niet altijd erg zachtzinnig. Er wordt gezegd dat ze naar het "Lazarett" (ziekenhuis) gaan voor medische verzorging. Over het smalspoor worden ze naar Lager III (kamp 3) gereden. Lager III is een afgeschermd deel van het kamp. Daar worden de mensen van de karretjes gehaald of gegooid en direct doodgeschoten. De lijken worden in een grote kuil gesmeten.

Op het perron worden intussen de mannen van de vrouwen gescheiden. De afzonderlijke groepen worden daarna vanaf het perron naar Lager III gedreven. Onderweg moeten ze hun rugzakken, tassen en jassen op een grote hoop gooien.

Aangekomen in Lager III wordt de groep naar een grote barak geleid, het 'badhuis'. Daar staat een SS-man met een luidspreker die vertelt dat de mensen niet vermoord zullen worden. Dat zijn slechts leugencampagnes van de geallieerden volgens hem. Ze moeten wel gaan douchen, en krijgen daarvoor zelfs een stukje zeep en een handdoek. Iedereen moet zich uitkleden. Logisch dus dat de mannen van de vrouwen gescheiden zijn... Ze moeten volgens de SS'er overigens niet denken dat ze kunnen gaan luieren. Er staat een trein klaar die hen naar werkkampen in Oekraïne zal brengen.

Na de toespraak en het uitkleden gaan ze groepsgewijs de barak binnen. Zeven minuten later zijn ze dood...

Selectie is er vrijwel niet. Slechts enkelen worden direct doorgestuurd naar andere kampen in de buurt van Lublin waar zij moeten werken.

Verder worden er ongeveer 50 mensen apart gehouden die moeten werken. Zij maken deel uit van het zogenaamde 'Sonderkommando'.

Ongeveer dertig van hen moeten de kleding en bagage sorteren. Deze werkzaamheden vinden plaats in barakken in Lager II (Kamp 2). Eerst soort bij soort (jassen, broeken, truien, tassen, koffers, dekens, enz.), en dan nog eens naar kwaliteit (netjes, redelijk, slecht). De naden van de kleding worden losgetornd, omdat daarin waardevolle zaken verborgen kunnen zijn.

Ook moeten alle Jodensterren en namen uit de kleding gehaald worden. Dat moet nauwkeurig gebeuren, want de kleding zal via de nazi-organisatie "Kraft durch Freude" weer aan Duitse gezinnen verstrekt worden. En die mogen niet weten waar de kleding vandaan komt...

Zo wordt alle gesorteerde bagage naar Duitsland gezonden. In de bagage wordt ook wel voedsel aangetroffen. Het achterhouden van eten wordt echter zwaar gestraft. Iedereen moet toekijken als hiervoor iemand wordt doodgeschoten.

De andere twintig moeten de gaskamer leeghalen en de lijken onderzoeken op waardevolle zaken. Daarna moeten ze die begraven of verbranden in het crematorium. Aanvankelijk worden na ieder transport, als het Sonderkommando klaar is met de werkzaamheden, de leden van dit Sonderkommando zelf ook vermoord. Maar omdat niet elk Sonderkommando goed functioneert, wordt later besloten om degenen die het wèl goed doen langer in leven te houden zodat er efficiënter gewerkt kan worden. Uiteindelijk worden ook zij echter na enkele weken alsnog vermoord.

Begin oktober 1943 gaat binnen het Sonderkommando het gerucht rond dat alle kampbewoners op 16 oktober zullen worden doodgeschoten. Daarom beraamt het Sonderkommando een opstand.

Op 14 oktober vallen zij hun bewakers aan, waarbij tussen de 16 en de 20 SS-ers worden gedood. Daarna kunnen ongeveer 300 gevangenen ontsnappen.

De gevangenen die niet kunnen of durven ontsnappen worden door de Duitsers direct na de uitbraak vermoord.

Van degenen die weten te ontsnappen komen er enkelen om in de mijnevelden rond het kamp. De meeste anderen worden na een klopjacht weer gevangengenomen en eveneens om het leven gebracht. Een paar weten uit handen van de Duitsers te blijven en sluiten zich aan bij de Pools - Russische partizanen (het verzet).

Op 8 november 1943 sluiten de Duitsers het kamp Sobibor en enkele andere kampen in de omgeving definitief. Dertig Joden uit Treblinka moeten het kamp slopen en alle sporen uitwissen. Daarna worden zij vermoord.

Christina, Hannah, Carolina, Elisabeth en Josef komen op 2 april in goederenwagens aan in Sobibor.

Nog dezelfde dag, vrijdag 2 april 1943, worden Christina, haar dochter Hannah, haar zus Carolina en haar neefje Josef vergast.

Elisabeth van Gelderen, de 23-jarige nicht van Christina (de dochter van Carolina) wordt drie weken later, op 22 april 1943 in Sobibor om het leven gebracht. Dit doet vermoeden dat zij eerst binnen het Sonderkommando aan het werk is gezet.

Van het transport van 30 maart uit Westerbork keert niemand terug.

HOOFDSTUK 5 - Nasleep

De verrader

'Blikken Willem' ontvangt voor zijn verraad als beloning het standaard bedrag van 15 gulden per aangebrachte Jood.

Na de oorlog krijgt hij twee weken gevangenisstraf.

De onderduikgevers

Het is niet duidelijk op welk adres of bij welke persoon of familie in Oosterbeek Christina is ondergedoken. We hebben ook niet kunnen achterhalen wat er na de arrestatie van Christina en Hannah met deze persoon of familie is gebeurd.

Meestal worden deze mensen overgebracht naar kamp Vught of naar de strafgevangenis in Scheveningen (het 'Oranjehotel'). Sommigen worden na enige tijd weer vrijgelaten, anderen worden naar concentratiekampen in Duitsland, Oostenrijk of Polen doorgezonden.

In de Arnhemse Courant van maart 1943 wordt bericht over 'Jodenbegunstiging' die zwaar wordt bestraft. Tien Nederlanders die Joden verborgen hebben zullen naar een concentratiekamp worden overgebracht. Dit wordt gepubliceerd als afschrikking. Er wordt bij vermeld dat degenen die zichzelf en de bij hen verborgen Joden aangeven, deze zware straf kunnen ontlopen. Intimidatie en misleiding!

Het lijkt vrijwel zeker dat Dora Marcus - Eijsman met haar dochter Rebecca ondergedoken zit bij Antonius Bouwman op de Kievitstraat 14 in Arnhem. Dat is maar een paar straten verwijderd van de Leoninusstraat waar Dora woont.

Antonius wordt na een verblijf van negen dagen in het Huis van Bewaring in Arnhem doorgezonden naar Kamp Vught. Hij komt daar aan op 13 maart 1943. Zijn kampnummer is 5711.

Gedurende zijn verblijf wordt Antonius tewerk gesteld bij het Philips-Kommando. Dit is een werkplaats (Philips Speciale Werkplaats B677) die eind februari 1943 in Kamp Vught wordt gevestigd. Gevangenen moeten hier aanvankelijk bruikbaar materiaal sorteren uit de gebombardeerde Philips-fabrieken in Eindhoven. Later worden in deze werkplaats (een kale barak met wat tafels en banken) radio's en 'knijpkatten' (zaklampen met een handdynamo) gemaakt.

KL. HERDOENWISCH (VUGHT) T/D-Nr. [] [] [] [] [] [] [] [] [] []

BOUWMAN Antonius

19 DE RIJG Arnhem 5711

1943

[] [] [] [] [] [] [] [] [] []

[] [] [] [] [] [] [] [] [] []

[] [] [] [] [] [] [] [] [] []

[] [] [] [] [] [] [] [] [] []

[] [] [] [] [] [] [] [] [] []

[] [] [] [] [] [] [] [] [] []

Jodenbegunstiging zwaar bestraft.

In samenhang met de beschikking van den commissaris-generaal voor de openbare veiligheid betreffende het oponthoud van Joden in de provincies wordt van bevoegde Duitse zijde op het volgende gewezen:

In de afgelopen maanden moest een aantal Nederlanders wegens het verbergen van Joden, resp. Jodenbegunstiging aan het gerecht worden overgeleverd of bij zwaardere vergrijpen naar een concentratiekamp overgebracht worden.

Hierbij werd in enkele gevallen, bij diegenen die Joden verborgen hielden of aanzienlijke Joodische vermogenswaarden in bewaring hadden, ook gebruik gemaakt van de inbeslagname van het geheele vermogen.

Wegens het verborgen houden van Joden en wegens Jodenbegunstiging werden of worden naar een concentratiekamp overgebracht:

- 1) Arbeider Wilhelm Kleijn uit Rotterdam,
- 2) kantoorbediende Pieter Doik uit Zwijndrecht,
- 3) bouwondernemer Adriaan van Dingen uit Dordrecht,
- 4) arbeider Johannes Gerardus van 't Hull uit Arnhem,
- 5) tolbeampte Gerardus Meijer uit Stamproij,
- 6) handelsagent Petrus Boers uit Bilthoven,
- 7) veilingmeester Jan Arend de Waart uit Den Haag,
- 8) monteur Gerrit van den Berg uit Utrecht,
- 9) kunstschilder Jan Overduijn uit Amsterdam,
- 10) advocaat Christian Arnoud Vaillant uit Amsterdam.

Tevens wordt nog ter kennis gebracht, dat juist in den laatsten tijd in een grooter aantal van gevallen van straf kon worden afgezien daar de zich hieraan schuldig gemaakt hebbende Nederlanders van verborgen Joden of vermogenswaarden vóór hun ontdekking vrijwillig bij de politie aangifte hebben gedaan.

Antonius zit ruim zeven en een halve maand in Kamp Vught en komt op 2 november 1943 weer vrij.

Na de oorlog wordt Antonius Bouwman onderscheiden met het Verzetsherdenkingskruis.

C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z						
Naam	Voornamen	Benaming	Nummer	Blok	Onleend aan:	
Bourman	antonius	Pol. Ass	5711	16	RME.105 KKA	
Woonplaats	Geboorteplaats	Dag	Maand	Jaar		
Arnhem Kievitstr.24	Arnhem	19	Maart	1910	YKA	
Aantekeningen		Dag	Maand	Jaar		
Binnengekomen Vrijgelaten Werkzaam geweest bij Philips.		15 2	Maart Nov.	1943 1943	RME.105f KKA KKD.	

Samenhang in arrestaties en verraad?

Het feit dat Christina, haar dochter Hannah, haar zus Carolina, haar nichtje Elisabeth en haar neefje Josef alle vijf zijn ondergedoken, binnen twee dagen van elkaar worden gearresteerd, op hetzelfde transport zitten en op dezelfde dag in Sobibor aankomen is opmerkelijk. Dit doet vermoeden dat ze vlak bij elkaar zitten ondergedoken. Zouden ze door dezelfde persoon verraden zijn? En zou de arrestatie van hun zus Dora tweeënehalve week eerder hier ook mee te maken hebben? Hoe ver gaat het verraad?

Asser van Gelderen, de echtgenoot van Carolina

Van de echtgenoot van Carolina van Gelderen - Eijsman, Asser van Gelderen, weten we maar weinig. Hij wordt op 26 oktober 1892 geboren. Van beroep is hij bankwerker. Ook hij is ondergedoken, maar we weten niet waar.

Op 29 februari 1944 wordt hij ergens in een vernietigingskamp in Midden-Europa vermoord. Welk kamp dat geweest moet zijn is onbekend. Asser is dan 51 jaar oud.

Neef Jacob Alexander, zoon van Carolina.

Jacob Alexander, de 25-jarige zoon van Carolina, ondergaat 8 weken na zijn moeder in Sobibor hetzelfde lot.

Ook voor Jacob Alexander wordt een opsporingsbericht uitgevaardigd:

De hoofdcommissaris van politie te Arnhem verzoekt de opsporing, aanhouding en voorgeleiding van Jacob Alexander van Gelderen, wonende te Arnhem. Hij wordt ervan verdacht van woonplaats te zijn veranderd zonder de daartoe vereiste vergunning te hebben verkregen.

Algemeen Politieblad, nr 2, 14 Januari 1943, 31, bericht 120

Dat is vreemd. Want Jacob Alexander woont dan al bijna een jaar in Amsterdam en werkt daar bij hotel-restaurant Hiegentlich. Naar alle waarschijnlijkheid is hij vanuit Amsterdam weggevoerd.

Hij komt op 20 mei 1943 in barak 57 in Westerbork terecht. Op 25 mei wordt hij op transport gezet naar Sobibor. Daar wordt Jacob Alexander op 28 mei 1943 vermoord.

He

A48/068468
J

20.543
40A
6.57

VAN GELDEREN, Jacob Alexander

Gaaspstraat 30³

~~Valkenburgerstr. 104 II Amsterdam~~

25.3.18 Arnhem
nederl.

Nr. 25.543

Kellner-Restaurant Hiegentlich, Nwe. Hoogstr. 9
sed. 15.3.42
niet gesperrt

bysonderheden: liberaal
diplomas: Hotel Vakschool
gezondheidstoestand: goed
alg.opm.:
Δ

11369

16936 GELDEREN, Jacob Alexander van, 25 Maart 1918, Arnhem. Won. Asd. † 28 Mei 1943, S.

Publicatie uit de Nederlandsche Staatscourant van 1 december 1949

Administratieve afhandeling

In de gemeentelijke administratie van Arnhem wordt op 20 april 1949 de registratie (en het bestaan) van haar inwoners Christina en Hannah kil afgesloten met het stempel "30 MAART 43 BUITENLAND".

10) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		12) Geboortelid	
No. 1		No. 1	
11) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		13) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
14) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		15) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
16) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		17) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
18) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		19) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
20) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		21) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
22) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		23) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
24) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		25) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
26) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		27) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
28) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		29) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
30) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		31) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
32) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		33) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
34) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		35) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
36) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		37) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
38) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		39) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
39) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		40) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
41) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		42) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
43) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		44) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
45) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		46) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
47) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		48) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
49) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		50) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
51) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		52) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
53) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		54) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
55) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		56) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
57) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		58) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
59) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		60) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
61) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		62) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
63) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		64) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
65) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		66) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
67) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		68) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
69) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		70) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
71) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		72) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
73) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		74) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
75) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		76) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
77) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		78) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
79) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		80) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
81) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		82) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
83) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		84) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
85) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		86) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
87) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		88) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
89) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		90) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
91) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		92) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
93) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		94) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
95) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		96) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
97) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		98) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	
99) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)		100) Geboortelid met geboortelid (Nacht en persid)	
No. 1		No. 1	

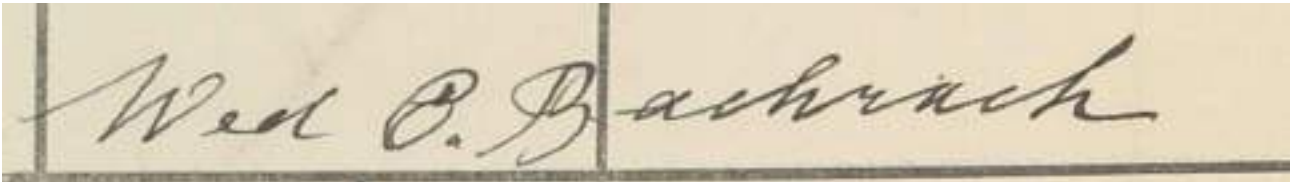
Arnhem, Arjehstr. 12
25 Maart 1943
30 MAART 43 BUITENLAND

HOOFDSTUK 6 - Naschrift

Christina Bachrach - Eijsman

Christina heeft een zwaar leven gehad. Van haar zijn nauwelijks foto's bekend. Als ze al op een foto staat, zit ze verborgen achter iemand anders of kijkt ze weg van de camera. En alle foto's zijn vaag. Het lijkt wel alsof ze niet mocht bestaan.

Maar Christina bestond wèl! Met dit verhaal hebben we haar weer haar eigen plekje in de (familie) geschiedenis willen geven.

Interview met Alijda Bachrach - Jacobs

In 1982 wordt Aleida Bachrach - Jacobs geïnterviewd door een krant. Zij is dan inmiddels getrouwd met Simon Bachrach, de zoon van Christina die de oorlog heeft overleefd. De aanleiding voor het interview is het feit dat aan haar de Yad Vashem onderscheiding is verleend. De Yad Vashem-onderscheiding is de hoogste Israëliëse onderscheiding voor niet-Joden die tijdens de Tweede Wereldoorlog met gevaar voor eigen leven Joden hebben geholpen en gered.

Hoewel het verhaal van de verslaggever over haar werk tijdens de oorlog gaat, blijkt ze zelf juist heel betrokken bij de actualiteit van dat moment. En wat ze zegt, geldt helaas nog steeds, ook voor de wereld van nu:

“Het gaat weer mis, het lijkt wel of men er niets van geleerd heeft” ... “Racisme en anti-semitisme steken de kop op, vreemdelingen haat neemt steeds sterkere vormen aan. We zullen heel erg waakzaam moeten zijn om herhaling van die verschrikkelijke tijd te voorkomen. Wordt er op de scholen wel voldoende gewezen op de gevaren van racisme?”

Arnhemse verzetstrijdster Alijda Bachrach-Jacobs:

„We zullen waakzaam moeten zijn”

(Van één onzer verslaggevers)

ARNHEM - Voor mensen, die gedurende de Tweede Wereldoorlog vervolgd zijn of met gevaar voor eigen leven deel hebben uitgemaakt van het verzet, zijn het weer moeilijke tijden. „Het gaat weer mis, 't lijkt wel of men er niets van geleerd heeft”, aldus de Arnhemse verzetstrijdster Alijda Bachrach-Jacobs.

Alijda Bachrach (65) kreeg vorige woensdag in Amsterdam uit handen van de Israëlsche ambassadeur in Nederland, de heer J. Nechushtan, tesamen met 39 andere Nederlanders de Yad Vashem-onderscheiding. De onderscheiding werd uitgereikt door de Commissie der Rechtvaardigen van het Herdenkingsinstituut van de Martelaren en Helden Yad Vashem.

De Arnhemse reddende in 1942 en '43 op bijzonder stoutmoedige wijze een achttal mannen, mede deels van Joodse oorsprong, van een wisse dood. Daarnaast hielp ze, als lid van de verzet-organisatie van Loek Visser, bij het onderbrengen en begeleiden van onderduikers, de verzorging van bonkaarten, geld en persoonsbewijzen en het onderhouden van contacten met familieleden van onderduikers.

Dat was veertig jaar geleden.

toen de Duitse vernietigingsmachine op volle toeren draaide. Nu, anno 1962, heeft Alijda Bachrach weer sterk het gevoel, dat we, als er niets veranderd, binnenkort voor dezelfde felten staan. „Rasisme en anti-semitisme steken de kop op, vreemdelingen haat neemt steeds sterkere vormen aan. We zullen heel erg waakzaam moeten zijn om herhaling van die verschrikkelijk tijd te voorkomen. Wordt er op de scholen wel voldoende gewezen op de gevaren van rasisme?”

Alijda Bachrach (toen nog Jacobs) was 26 jaar, toen ze geconfronteerd werd met de gevolgen van rassenhaat. Haar joodse vriend werd, samen met zijn broers, door de Duitsers in het doorgangskamp Westerbork „ondergebracht”. Het was 1942 en van gaskamers was nog amper iets bekend, alleen dat men vanuit Westerbork uiteindelijk in een Pools concentratiekamp terecht zou komen.

* Alijda Bachrach-Jacobs: „Ermee ophouden kon niet”.

Typiste

Met behulp van een vrachtwagenchauffeur, die stenen voor de barakken aanvoerde, wist

Alijda Jacobs - ze gaf zich uit voor de nieuwe typiste van het kamp - Westerbork binnen te dringen en haar vriend naar buiten te sluisen. Vermond als bouwvakker, met een stoffig petje op, reed de laatste met de vrachtwagen de poorten van het kamp uit, om vervolgens tot het eind van de oorlog onder te duiken. De truc werd in de daarop volgende dagen nog drie maal herhaald. Daarbij wist de Arnhemse nog zeven man naar de „vrijheid” te smokkelen.

Van het een komt het ander. Na het huzarenstukje bij Westerbork raakte Alijda Jacobs betrokken bij de ondergrondse organisatie van de Arnhemmer Loek Visser. „Je deed alles, zonder bij de gevaren stil te staan. Je kon er ook niet bij stilstaan. Daarvoor was het te gevaarlijk werk.” Ze zorgde in de omgeving van Arnhem, maar ook in Overijssel, Utrecht en Friesland voor onderduikadressen voor joodse landgenoten en jonge mannen, die op de vlucht waren voor de „Arbeitseinsatz”. „Ermee ophouden kon ook niet”, zegt ze nu. „Ik wist teveel en kende teveel namen. Er bestond geen andere mogelijkheid dan doorgaan. Dat ik het er levend heb afgebracht, heb ik aan mijn geluk te danken”.

Toen Alijda Bachrach na de

oorlog wel de tijd kreeg om bij de dingen stil te staan, drongen de verschrikkingen pas in volle omvang tot haar door. „Ik ben er zenuwziek van geweest. Ik heb het al die jaren, tot nu toe, bij me gedragen. Voortdurend komen er herinneringen bij me op. Je er helemaal van losmaken kan niet meer”.

Een blijvende herinnering aan het moedige werk van de Arnhemse verzetstrijdster komt over enige maanden in Jeruzalem te staan. En wel aan de Laan der Rechtvaardigen op de Berg der Herdenking, waar een boom met een zilveren naamplaatje erop, zal worden geplant.

Bronnen en foto's

- Familie archief familie Bachrach
- Interview John Bachrach
- Een Zwerfkei als definitieve rustplaats - Simon Bachrach, Espelo - Overijssel - Nationaal Comité 4 en 5 mei
- Margo Klijn - De Stille Slag
- Collectie Cees Haverhoek (Gelder Archief)
- Toelichting Cees Haverhoek
- "Willy Bühe, 'administrateur' van de Jodenvervolging in Gelderland en Overijssel" van Leo van den Munkhof en Willem Oosterbaan (www.oorloginnijmegen.nl).
- Die Welt
- Sobibor - Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis 1947 - NIOD
- Archief Bad Arolsen
- Arnhemse Courant - 7 november 1929 - Delpher
- Boek 'De levensloop van Hartog Eijnsman' - Michèlle van Hofwegen, 2021
- Genealogie Eijnsman - www.bert-bartholomeus.nl
- Foto Joods Namenmonument - Lex de Lang - Amsterdam
- Foto Huis van bewaring - KLM Aerocarto NV
- Hotels in Renkum - Hans Braakhuis - www.hansbraakhuis.nl/Renkum/hotels.html
- SERC - Oude foto's van Nederland - digitaal archief
- Rijksuniversiteit Groningen - Affiches politieke partijen
- Zijdekwartier Arnhem
- Wikiwand - Spinnerij
- De geschiedenis van Coop - www.coop.nl
- Sobiborinterviews.nl

Colofon

Uitgave: M. van Hofwegen Publishers

Oplage: 12

Onderzoek: M. van Hofwegen

Assistentie onderzoek: G. Gijsbertsen

Tekstbewerking: G. Gijsbertsen

Omslagontwerp en vormgeving: M. van Hofwegen

Druk: Drukkerij Van Eden te Ede

Christina Bachrach - Eijnsman door Michèlle van Hofwegen

Heveadorp-reeks nr. 2

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enigerlei wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, in druk, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, by print, recording, or otherwise, without the prior written permission from the editor.

Redactie Heveadorp-reeks:

Mevr. M.A.J.M. van Hofwegen, FSB (Familiespeurruzenbureau)

Dhr. G.W. Gijsbertsen, HDR (Hofdienaar)

Eventuele opmerkingen, aanvullingen of correcties graag naar michellevanhofwegen@outlook.com

Joods Namenmonument - Fotografie Lex de Lang - Amsterdam